

Samuel Farber

Trotskij i Kuba

Recension av Leonardo Paduras historiska roman *Mannen som älskade hundar*, publicerad i den amerikanska vänstertidningen *Jacobin*¹.

Samuel Farber är amerikansk sociolog och statsvetare, född på Kuba (men emigrerade till USA redan 1958). Han har skrivit flera böcker om Kuba, den senaste *Cuba Since the Revolution of 1959: A Critical Assessment* (utgiven av Haymarket Books 2011).

Paduras roman finns tyvärr inte på svenska, men däremot bl a på engelska under titeln *The Man Who Loved Dogs*, utgiven 2014 av Farrar, Straus & Giroux (inbunden) och Bitter Lemon Press (häftad).

Trotskij, hustrun Natalja och sonen Sedov i Alma Ata (1928)

Precis som hans berättare i *Mannen som älskade hundar* har Leonardo Padura fått en mycket mindre roll än han förtjänat.

Sedan en tid tillbaka har den kubanske författaren Leonardo Padura visat sitt missnöje med många av realiteterna i sitt kära fosterland genom sina romaner om detektiven Mario Conde. Men det är i hans *Mannen som älskade hundar* som hans sociala och politiska reflektioner kring socialism och frihet – i Kuba och utomlands – går som djupast.

Padura väver samman den ryske revolutionären Leo Trotskijs historia med hans mördares, den katalanske kommunisten Ramón Mercader. Han sammanför dem genom en kubansk berättare, en journalist som avskedats från sitt arbete av politiska skäl och som tvingats arbeta som korrekturläsare vid en veterinärtidskrift.

---

¹ <https://www.jacobinmag.com/2014/03/trotsky-in-cuba/>

Det historiska faktum att Mercader under cirka fyra år i slutet av sjuttioalet bodde i Kuba och arbetade som rådgivare vid det repressiva Inrikesministeriet (och att hans moder Caridad under sju år på sextioalet arbetade som chef för public relations vid den kubanska ambassaden i Paris), ger Padura underlag för att koppla samman mördaren och journalisten. De träffades en dag när Mercader, ledsagad av sin livvakt, rastar sina kära hundar på stranden vid Santa María del Mar, dit journalisten gått för att betrakta solnedgången.

Utan att röja sin identitet avslöjar Mercader mycket av sitt liv för den kubanske journalisten, och låtsas att han talar om en tredje person och inte om sig själv. Och det är genom detta artistiska grepp som Padura för fram sin tankar om stalinismen, dess psykologi och hemskheter, såväl inom den höga politikens sfär som på individens nivå. I motsats till den robotlika stereotypen för kommunister presenterar Padura en nyanserad syn på en rad kommunistiska personligheter. Trots den förkrossande tyngden av ideologisk ortodoxi och terror, har Mercader kvar en personlighet.

Mercader är till en början en hängiven revolutionär som strider på den republikanska sidan under spanska inbördeskriget, en tänkande och självständig person. Denna självständighet börjar knaka i fogarna under trycket från hans kommunistiska kamrater, som ständigt påminner honom om att ”partiet alltid har rätt, och om du inte förstår så spelar det ingen roll: du måste lyda”.

Den bryts ner ännu mer när han, efter att ha rekryterats av en sovjetisk underrättelseofficer, mitt under kriget får reda på av sina överordnade att Stalin själv har beordrat en utrensning inom det republikanska kommandot som är lojalt mot den socialistiske presidenten Largo Caballero. Med detta utmanar också Padura en av de många myterna kring det ryska kommunistpartiet som räddare av den spanska republiken, som fortfarande är förhärskande inom en stor del av den internationella vänstern.

Det slutliga slaget mot Mercaders redan vacklande förmåga till självständiga överväganden kommer, i några av bokens hemskaste scener, när den kommunistiske aktivisten i ett träningsläger i Sovjet omvänds till den anonyma soldaten nummer tretton och tvingas döda en sjakig trashank som påstås vara en ”trotskistisk hund, en fiende till folket.”

Den andra hängivne kommunisten i Paduras roman är Leo Trotskij, en man som också älskade hundar. Med en djup kunskap om och förståelse av bolsjevikledarens arbeten beskriver författaren honom med genuin sympati: modlös i exilen, berövad sitt sovjetiska medborgarskap, oförmögen att finna asyl i något land, tills den mexikanske presidenten Lázaro Cárdenas ger honom skydd i Mexiko.

Paduras Trotskij är en förföljd man – många av hans släktingar och anhängare har mördats på Stalins order. Men det finns olika slags förföljda människor. Det finns sådana som Nelson Mandela, som fick stöd från en bred social och politisk rörelse under de mörka decennierna i fängelse. Och det finns de som likt Trotskij inser att, som Padura får honom att säga, ”jag är allt ensam, utan vänner, utan kamrater, utan familj... Stalin har tagit dem alla”.

Genom sin förståelse av denna ensamhet lyckas Padura förmedla en Trotskij som inte är överraskad av de befängda bekännelser som dragits ur offren under de stora utrensningarna på trettioalet i Sovjetunionen, men som blir djupt betryckt av de självanklagande bekännelserna från hans gamla kamrat i kampen mot Stalin, Christian Rakovskij, vid den tredje Moskva-rättegången 1938.

Med sin sympati för den ryske ledaren visar Padura upp en Trotskij som inombords anklagar sig för att inte ha erkänt de ytterligheter han själv bidrog till när han försökte säkra revolutionens överlevnad, ”men han skulle aldrig offentligt erkänna det”, försäkrar författaren. Den Trotskij som Padura föreställer sig beklagar de åtgärder han vidtog för att

militarisera fackföreningarna vid järnvägen, den tvångspolitik som infördes under återuppbyggnaden efter inbördeskriget, utbytet av fackföreningsledare och även sin roll i det blodiga krossandet av Kronstadt-revolten.

Paduras spekulationer är rimliga, men kanske överdrivna, i ljuset av de omarbetningar som Trotskij gjorde under trettioalet av många av de politiska idéer som han omfattade, speciellt under inbördeskriget 1918 -20. Omarbetningar som fick honom att till exempel avvisa principen om ett enda parti som grundval för en socialism vid makten. Men dessa kan mycket väl bara vara Paduras projektioner när han i efterhand reflekterar över hur ett liknande system infördes i hans eget land.

Padura, som lever under Kubas variant av kommunism, visar också fram Trotskij som en litteraturkritiker, som utan att tveka hävdar att ”allt är tillåtet inom konsten”. Det är ingen tillfällighet att den kubanske författaren väljer ut det tillfälle när André Breton, under sitt besök i Mexiko, berättar för Trotskij att allt är tillåtet inom konsten förutom angrepp på den proletära revolutionen. Trotskij svarar att för konsten kan man inte tillåta några gränser – att det inte finns något som en [proletär] diktatur någonsin skulle påtvinga upphovsmannen med ursäkten att det är historiskt och politiskt nödvändigt, och att konsten endast måste underkasta sig sina egna krav.

Trots den stora sympati och respekt för historisk sanning med vilken han behandlar Trotskij, skulle det vara ett stort misstag att se Padura som sympatisör till trotskismen. Utan att förminska Paduras anmärkningsvärda förmåga att porträttera inte bara människan Trotskij, utan också Trotskij den politiske tänkaren, så lyckas han inte förstå vissa strategiska begrepp i Trotskijs tankevärld, kanske på grund av sin egen politiska bakgrund.

Padura återger helt korrekt Trotskijs hårda kritik mot den tyska kommunismen och dess självmordsaktiga politik mot nazismen, där man betraktade socialdemokratien (”socialfascismen”, med Stalins språkbruk) som likställd med nazismen. Men han antyder felaktigt att den ”gamle mannen” förespråkade en sorts folkfront med alla ”center- och vänster-” krafter för att bekämpa nazismen och fascismen. I själva verket föreslog Trotskij, som ett eko från det tidiga tjugotalets Komintern, en enhetsfront som skulle samla alla arbetarklassens styrkor, inklusive socialdemokratien men utan de borgerliga partierna, oavsett hur liberala och demokratiska de var.

Med andra ord stödde Trotskij en klasspolitik, inte en ”folk-”politik. Han antog, som i Spaniens fall, att motståndet mot fascismen bara kunde lyckas om det grundade sig på en mobilisering utifrån klassintressen, vilket skulle leda till en socialistisk revolution – det enda verkliga alternativet till fascismen för Trotskij, med tanke på det kapitalistiska samhällets sönderfall även i dess demokratiska versioner.

Om det funnits något tvivel om Paduras eventuella böjelse för trotskism, så blev det undanröjt i hans nyliga intervju med den kubanska katolska liberala tidningen *Espacio Laical*, där han sade att Trotskij hade varit en lika stor ”fanatiker” som Mercader – ett uttalande som verkar gå fullständigt på tvären mot den anda och stil som finns i *Mannen som älskade hundar*.

Huvudkaraktären i *Mannen som älskade hundar* är dock varken Leo Trotskij eller Ramón Mercader. Det är istället den enda figur i handlingen som är helt fiktiv, den enda av de tre som är kuban: berättaren själv. Iván är en ung journalist som vid den tid då han träffar Mercader redan har straffats av systemet två gånger för att han varit alltför självständig. Strax efter att han examinerats från universitetet sände statliga representanter honom till den avlägsna staden Baracoa för att arbeta som chef för den lokala radiostationen – en åtgärd som var tänkt att fungera som ”korrektiv” för att ”sätta mig på plats och inpassa mig i denna världen”. Den andra gången sändes han till att arbeta för en veterinärtidskrift som korrekturläsare. Som

ytterligare påspädning av hans yrkesmässiga olycka, utesluts sedan hans broder från universitetet för att han var homosexuell och försvinner när han försökte fly till USA.

Iváns personliga historia tar sin början på sjuttioalet, en tidsperiod som innefattar de fyra år då Mercader bodde i Kuba som rådgivare till Inrikesministeriet och höjdpunkten för det politiska och kulturella förtrycket och stalinismen på ön.

Det var under dessa ”bittra” år som Iván blev marginaliserad och förtryckt av de kubanska myndigheterna – just när han hade påbörjat sin bana som seriös författare. Iván klargör att författarnas liv inte var i fara under denna tid. Istället hade systemet gjort dem till ingenting. Det var då, minns Iván, som han lärde sig vad rädsla var:

”Jag tror att vi under dessa år måste ha varit de enda i vår generation i hela västvärldens studentcivilisation som, till exempel, inte hade satt en joint mellan våra läppar och som, trots den upphetsning som sköljde genom våra ådror, frivilligt avhöll oss från sexuell aktivitet, styrda av det fördömda tabut om oskuld (det finns inget som ligger närmare en kommunistisk moral än katolska föreskrifter). I spanska Karibien var vi de enda som levde utan att veta att salsamusiken var född eller att Beatles (såväl som Rolling Stones och Mamas and the Papas) var symboler för uppror och inte för imperialistisk kultur, som vi itutades så många gånger; och dessutom... var vi vid denna tid de som var minst informerade om vidden av de fysiska och filosofiska skador som orsakats av stridsvagnarna i Prag, om massakern på studenter på Tlatelolco-torget i Mexiko, om den historiska och mänskliga förödelse som släpptes lös av vår kamrat Maos Kulturrevolution, om hur det för folk i vår ålder föddes en annan slags dröm, som dödades på gatorna i Paris och på rockkonserter i Kalifornien.”

När Iván sedan befinner sig på nittioalet, går han på nytt igenom hur det hopp som perestrojkan gav upphov till först föds och sedan dör, upptäcker han sanningen om den rumänske diktatorn Nicolai Ceaucescu, fasorna under Kulturrevolutionen i Kina, och besvikelsen över att ha upptäckt att den stora drömmen om mänsklig frigörelse och jämlikhet var dödligt sjuk, och att folkmord, som det som utfördes av Pol Pots Röda Khmer-regim i Kambodja, hade utförts i dess namn. Det som framstod som oförstörbart hade spruckit i sömmarna.

Leonardo Padura är en av de viktigaste representanterna för öns nya intellektuella och kulturella miljö som stöder liberalisering och demokratisering av det kubanska samhället. Men han befinner sig i en unik position i det kubanska systemet: även om han är tolererad och till och med hyllad, har hans mest kritiska arbete ännu inte gjorts tillgängligt för den breda publiken. Han tycks ha fått en mycket större frihet av myndigheterna än andra välkända artister och intellektuella på ön.

Han har kritiskt stött Raúl Castros reformprogram, men har agerat med mycket större oberoende från regeringen än andra välkända kubanska artister och intellektuella – till exempel har han avstått från att instämma i de många uttalanden från den kubanska statens kulturella apparat som fördömer dissidenter. Som Padura själv antytt vid flera tillfällen, har detta delvis möjliggjorts på grund av hans ekonomiska oberoende från regeringen genom publiceringen av hans arbeten utomlands.

I kommentarerna i slutet av *Mannen som älskade hundar* skriver Padura att bokens ”frön” började gro i hans tankar under ett besök han gjorde, just innan Sovjet-blocket föll samman, i Trotskijs hus i Coyoacán i Mexiko Citys utkanter, ett museum som för honom var ”ett veritabelt monument över ångesten, skräcken och hatets seger under den tid då Trotskij bodde där.”

Femton år senare, när Sovjetunionen var dött och begravet, säger den kubanske författaren att han berättade historien om Trotskijs mördare ”för att reflektera över hur det tjugonde århundradets stora utopi korrumpades”. Det är skamligt att den tryckta kubanska upplagan

av hans bok, efter att ha publicerats och fått fin kritik i den officiella pressen på ön, blev så liten att den var omöjlig att få tag på strax efter dess utgivning, och det trots att han fått det Nationella Litteraturpriset 2012..

Den kubanska regeringen vill både ha kvar kakan och äta upp den: att släppa efter på en del av kontrollen och samtidigt förhindra spridandet av idéer som kan undergräva dess maktmonopol. Padura har inte censurerats eller förföljts av den kubanska regeringen. Men, precis som hans berättare Iván, har han fått en mycket mindre roll än han förtjänat.

Översättning: B. Svensson

Lästips

[En mycket tacksam kommentar](#) (utdrag ur Paduras efterord där han själv redogör för arbetet med sin bok)

Fler recensioner av Paduras bok:

Bertrand M. Patenaude: [Mordet på Trotskij i ny litteratur](#) (ur historikerns synvinkel)

Alan Woods: [Leonardo Padura: Mannen som älskade hundar](#) (utförlig recension)

[Mordet på Trotskij som historisk roman](#) (2 recensioner ur tidskriften *Röda Rummet*)